

KASA SPÓŁDZIELCZA
z ograniczoną odpowiedzialnością
W ŁOSICACH.

Przemiany
administracyjno
gospodarcze
na Ziemi Łosickiej
XV - XXI wiek

**Przemiany
administracyjno-gospodarcze
na Ziemi Łosickiej
XV–XXI wiek**

Pod redakcją:
dr Arkadiusza Indraszczyka

Warszawa–Łosice 2006

Projekt okładki
Barbara Kuropiejska-Przybyszewska

Redakcja
Arkadiusz Indraszczyk

Recenzja naukowa:
Prof. dr hab. Piotr Matusak

Na okładce wykorzystano reprodukcje Odezwy Kasy Spółdzielczej w Łosicach oraz etykiet piwnych z kolekcji Dariusza Orłowskiego z Warszawy. Zamieszczone zdjęcia pochodzą ze zbiorów: Janusza W. Nowosielskiego, Sławomira Kordaczuka, Tomasza Dobrowolskiego, Rafała Zubkowicza.

© Copyright by Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

Wydawcy:
Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego
02-730 Warszawa, Al. Wilanowska 204
Tel.fax (0-22) 843-38-76, 843-78-73
www.mhprl.pl e-mail: mhprl@mhprl.pl

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łosickiej
ul. Piłsudskiego 4, 08-200 Łosice

Realizacja na zlecenie Wydawców
Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR

Skład i łamanie
Studio OFI – Krystyna Fankulewska

Druk i oprawa: Drukarnia J.J. Maciejewscy, Przasnysz, ul. Gdańska 1

ISBN 83-60093-22-9
978-83-60093-22-1

Publikacja została dofinansowana przez:
„AntheK” – Gospodarstwo Ogrodnicze Ewa i Andrzej Kowalscy, Chotycze
Hanna i Jan Kobylińscy, Łosice-Polinów
Składy Materiałów Budowlanych „Koradex”, Roman Kosieradzki, Łosice
„WOKAS” Kopalnie Torfu Sp. z o.o., Łosice
Zakłady Mleczarskie „Laktopol A”, Łosice
„SUPERBET” Zawadzki i S-ka, Zakrze
Zakłady Przemysłu Indukcyjnego „Polfer”, Woźniki
„ROLMIX” K. Rumik
Bank Spółdzielczy w Łosicach
PPHU „Cezand-Bis” Sc. Pawłowscy, Łosice
A. Lipiński, Siedlce

Spis treści

Od wydawcy	7
Wstęp	11
Rafał Zubkowicz <i>Zmiany granic i przynależności administracyjnej ziem dzisiejszego powiatu łosickiego</i>	15
Anna Średzińska <i>Sytuacja ekonomiczno-gospodarcza Łosic w XVII–XVIII wieku. Starostowie Łosiccy i ich działalność na rzecz miasta</i>	37
Józef Maroszek <i>Jarmarki i targi na południowym Podlasiu w XV–XVIII wieku</i>	55
Tomasz Dobrowolski <i>Sytuacja społeczno – gospodarcza na wsi Podlasia Południowego w I połowie XIX wieku</i>	69
Grzegorz Welik <i>Gospodarcza rola wielkiej własności ziemskiej Ziemi Łosickiej na przełomie XIX i XX wieku</i>	103
Janusz W. Nowosielski, Rafał Zubkowicz <i>Tradycje produkcji piwa w Sarnakach</i>	117
Sławomir Kordaczuk <i>Wiatraki. Przyczynek do historii młynarstwa wietrznego na terenie powiatu łosickiego</i>	149
Paweł Tymoszuć <i>Oblicze społeczno-gospodarcze Łosic w latach 1919–1932</i>	163

Janusz Gmitruk	
<i>Wpływ zbrodni hitlerowskich na Ziemi Łosickiej na rozwój gospodarczy regionu</i>	169
Franciszek Gryciuk	
<i>Spółeczeństwo siedleckie wobec przemian społeczno-ustrojowych (1944 –1945)</i>	181
Krzysztof Dziołak	
<i>Ziemia Łosicka – położenie i warunki naturalne na początku XXI wieku</i> ...	193
Małgorzata Korsak-Adamowicz, Józef Starczewski	
<i>Kierunek zmian w rolnictwie na przełomie wieków</i>	197
<i>Niektóre instytucje ekonomiczne i gospodarcze Ziemi Łosickiej</i>	209

Jarmarki i targi na południowym Podlasiu w XV–XVIII wieku

Jednym z najważniejszych elementów rozwoju gospodarczego był handel. Powstanie intensywnej, regularnej i uporządkowanej wymiany sprzyjało rozwojowi rzemiosła i rolnictwa. W dokumencie na zjazdy handlowe w Wysokiem Mazowieckiem w ziemi drohickiej z 24 maja 1780 r. król Stanisław August stwierdził: *Chcąc w jak najlepszych, szczęśliwościach, ozdobach, dostatkach widzieć Królestwo nam od Boga powierzone – jako usilnie żądamy – aby wszystkie miasta przez handle i jarmarki do jak największej przyjąć mogły sytuacji, z powszechnym obywatelów i publicznym Rzeczypospolitej pożytkiem, tak do wniesionej prośby... się skłoniwszy, umyśliliśmy jarmarki...*¹

W średniowieczu i czasach nowożytnych, aż po XIX w., wymiana handlowa odbywała się w czasie cotygodniowych targów i dorocznych jarmarków, które w XIX w. zastąpiły czynne codziennie sklepy, a dotychczasowe formy wymiany z czasem zanikły, bądź odgrywały coraz mniejszą rolę.

Niniejszy artykuł dotyczy Podlasia południowego, poprzez które rozumie terytorium ziem drohickiej i mielnickiej przedrozbiorowego województwa podlaskiego. Obszar ten w całości pozostawał w zlewisku rzeki Bug i jej dopływów.

Nadawanie praw targowych i jarmarcznych poszczególnym osadom stanowiło regale królewskie. Dlatego każda zmiana w tym względzie wymagała odpowiedniego monarszego dokumentu targowego. W przywileju dla prywatnego miasta, jakim był Międzyrzec Podlaski, na jarmark św. Idziego (1 września) król August II dnia 7 sierpnia 1701 r. stwierdzał: *wszyscy kupcy, rzemieślnicy, przekupnie, także Żydzi, Tatarzy, szynkarze mogą handlować, towary wszelkie: sukna różnych gatunków i kolorów, materie bławatne i inne, futra, wosk, łoje i cokolwiek tylko do kupiectwa należy przywozić i przynosić, nadto konie, bydło rogate, nierogate wywozić, przedawać, kupować, handlować, frymarczyć, zamieniać i wszelkich pożytków podług woli i upodobania swego nabywać i wynajdować wolno będzie, pod wolnością i bezpieczeństwem, prawem pospolitym przejeżdżającym na jarmarki i odjeżdżającym postanowionym, tych*

¹ Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), Metryka Koronna – Księgi Kanclerskie (dalej w skrócie: MK-KK), nr 37, s. 936–937.

jednak wyjąwszy, których prawo pospolite i konstytucje sejmowe od konwersji i społeczności wyłączają². Podobne sformułowania zawiera większość zezwoleń na handel.

Te imprezy gospodarcze stanowiły ważne źródło dochodów. Krzysztof Radziwiłł fundując miasto Orle i nadając jej niepełne prawa magdeburskie pozwolił: *a jarmark o św. Siemienie, wedle starego kalendarza [juliańskiego – przyp. JM], ze zwykłą powinnością: z oddawaniem targowego, łokciowego, funtowego i garcowego i kwartowego*³. W 1616 r. w Drohiczynie lustratorom *uskarżali się mieszczaństwo, przekupnie, szewcy, że zbyt nad prawa i zwyczaje dawne, targowe do Zamku biorą, a okrom tego na wójta z osobna, nie wiedzieć za jakim prawem, jakoż i przed nami prawa żadnego nie pokazano, co my bacząc być z krzywdą mieszczań i z szkodą dóbr JKM niemają, odsyłamy to na uznanie i decyzję JKM*⁴.

Rzeką Bugiem odbywały się dalekosiężne kontakty handlowe południowego Podlasia – z Pomorzem i Gdańskiem, Podlasiem brzeskim i ziemiami ruskimi dawnej Rzeczypospolitej. Nad nią położone były najstarsze ośrodki wymiany Drohiczyn i Mielnik. W XV i pierwszej poł. XVI w. podstawowym artykułem spławianym z Podlasia było drewno i jego przetwory. Czytamy o tym w zezwoleniu na pobieranie myta mostowego w Turnej pod Siemiatyczami z 1554 r., *iz komięgi i wszelakie towary leśne tą rzeką Bugiem pod on idąc, w ruszaniu mostu szkodę niemają, albo pracę zadawać mogą, przeto i od takowych komięg i towarów leśnych, pod on most po rzece Bugu idących dozwalamy panu lwowskiemu [Stanisławowi Tęczyńskiemu] brać od każdej komięgi [bezmasztowego statku rzecznego z ok. 9 wiosłami i flisakami] po 12 gr, a od zachciku wańczosu [wiązki desek] tylkoż, także i od zachciku klepek i faszolczu [beczek-solanek], nie więcej, ale po 12 gr ma brać*⁵. Ponadto spławiano potaż – popiół drzewny i smołę. Fracht gdański mógł odbywać się Bugiem dwa razy do roku, wówczas, gdy woda była wysoka, a więc wiosną i jesienią. Po zakończeniu wzmożonej akcji osadniczej i trzebieży miejscowych lasów w XV i XVI w. handel drewnem i jego przetworami w XVI–XVIII w. stawał się coraz rzadszy, a najważniejszym artykułem spławianym Bugiem i skupowanym od producentów po jarmarkach i targach południowego Podlasia było zboże. W jednym ze źródeł czytamy, że załadunek zboża na skutki odbywał się od Trzech Króli do niedzieli Przewodniej⁶. Z Gdańska powracano zapewne ok. 8 maja i 1 listopada. Na te terminy przypadają liczne jarmarki.

Rzece towarzyszyły gościńce drożne, gdy po zakończeniu podróży do Gdańska wracali do swych domostw kupcy, szlachta, flisacy. Drogi oddalone o kilka

² P. Aleksandrowicz, *Miasto Międzyrzec w XVII i XVIII wieku*, „Rocznik Międzyrzecki”, t. II, s. 85–86.

³ AGAD, Arch. Radziwiłłów, dz. XXII, nr 105, cz. I, s. 3.

⁴ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej ASK), dz. XLVI, nr 149, k. 163–163v.

⁵ AGAD, Metryka Koronna, Księga Wpisów (dalej cyt. MK-KW), nr 119, k. 398v–400.

⁶ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (dalej KRSW), nr 4762a, k. 100.

kilometrów od koryta Bugu omijały bagniste doliny dopływów uchodzących do głównej rzeki. Taką lokalizację miały Ciechanowiec, Siemiatycze, Łosice, Janów Podlaski, Sokołów i Węgrów. Przy wytyczaniu terminarza dorocznych zjazdów kierowano się z jednej strony łącznością z miejscowymi odpustami, także rytmem przejeżdżających przez miasta rzesz podróżujących do – i wracających z Gdańska. Po zbyciu zboża i innych płodów rolnych dysponowali oni gotówką, mogli nabywać wystawiane na drohiczyńskim jarmarku na św. Trójcę produkty, ale też mogli na tych kontraktach sprzedawać zakupione w Gdańsku i na Pomorzu towary kramne, niekiedy luksusowe, najczęściej jednak drobne wyroby cukiernicze, piernikarskie, sól, śledzie itd.

Zgodnie z postanowieniem dokumentu lokacyjnego miasta Drohiczyzna, wystawionym przez Aleksandra Jagiellończyka 10 kwietnia 1498 r. mieszczanie otrzymali, prócz prawa magdeburskiego, 4 doroczne jarmarki (w niedzielę Palmową), Boże Ciało (czwartek po niedzieli św. Trójcy), na Podwyższenie Krzyża Świętego (14 września), św. Szymona i Judę (28 października)⁷. Akt jednocześnie stwierdzał, że kupcy miast obcych oprócz wileńskich, połockich, trockich posiadających prawo wolnego handlu, bez specjalnego zezwolenia wójta i burmistrza nie mieli prawa handlować poza tymi 4 dorocznymi targami⁸. W 1643 r. Władysław IV potwierdził ustawę konfraterni kupieckiej, od dawna istniejącej w Drohiczyźnie. Ktokolwiek handlował towarem w Drohiczyźnie musiał koniecznie zapisać się do tego cechu. Cudzoziemcy, Żydzi mogli targować tylko w dni jarmarczne⁹.

W 1678 r. sejm ze względu na zniszczenie miasta Drohiczyzna przez Szwedów i Rakoczego *do ich dawnych jarmarków* nadał jarmark w poniedziałek po niedzieli św. Trójcy, a po nim miał odbywać się jarmark w Mielniku¹⁰. W mieście znajdowały się dwie świątynie pod wezwaniem św. Trójcy – kościół farny i cerkiew monasterska na Kramczewskiej Górze.

15 października 1776 r. Stanisław August Poniatowski dał staroście drohiczkiemu Janowi Ossolińskiemu przywilej na zaprowadzenie w Drohiczyźnie 12 jarmarków według kalendarza łacińskiego: 28 stycznia, na środę Wstępną Wielkiego Postu, Śródpoście, poniedziałek po Przewodniej Niedzieli, nazajutrz po św. Stanisławie Biskupie (9 maja), na św. Antoniego (13 czerwca), nazajutrz po Matce Boskiej Szkaplerznej (17 lipca), na Matkę Boską Anielską (2 sierpnia), św. Franciszka Serafickiego (4 października), św. Szymona Judę (28 paździer-

⁷ AGAD, MK-KK, nr 38, s. 375–396; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, Warszawa 1842, s. 406.

⁸ AGAD, MK-KK, nr 38, s. 375–396; *Akty Litovsko-Russkago Gossudarstwa*, wyd. M. F. Dovnar-Zapolskij, t. I Moskwa 1899, nr 83; A. Jabłonowski, *Podlasie...*, t. III, Warszawa 1909, s. 180; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu*, Wrocław 1951, s. 229.

⁹ J. Jaroszewicz, *Drohiczyzn. Opis historyczny*, „Atenaenum” 1843, t. IV, s. 23–24.

¹⁰ *Volumina legum*, t. V, St. Petersburg 1860, s. 284.

nika 1498), św. Katarzynę Męczenniczkę (25 listopada), nazajutrz po św. Mikołaju według kalendarza rzymskiego (7 grudnia)¹¹. Co miesiąc odbywał się w Drohiczynie jakiś jarmark. Podobnie było i w innych miastach i wsiach targowych¹². Najbardziej trwałym drohiczynskim terminem był jarmark na św. Judę. Istnieją wzmianki źródłowe o jego odbywaniu się w 1640 i 1935 r.¹³

W Mielniku 16 października 1501 r. Aleksander Jagiellończyk, obdarzając też miasto Mielnik prawem magdeburskim, zaprowadził tam cotygodniowy targ i trzy doroczne jarmarki na: Wszystkich Świętych (1 listopada), Narodzenie NMP (8 września), Św. Piotra w Okowach (1 sierpnia)¹⁴. W 1560 r. tłumaczono upadek Mielnika budową mostu przez Bug: *Do tego miasta dlatego niemało włók ostawiono, iż mieszczanie nie mają się czym żywić. Gościniec obrócono na Turnę i Siemescicze. Jarmarków też i targów dobrych nie masz, a lud ubogi, acz nad portem, przedsie handlu żadnego, za ubóstwem, nie wiodą, jedno się rolą żywią*¹⁵. W 1678 r. uzupełniono terminarz o dwutygodniowy jarmark po niedzieli św. Trójcy. 1 lipca 1785 r. król Stanisław August na prośbę starosty ponowił dawne jarmarki i dodał trzy nowe: *nazajutrz drugiego święta ruskiego Zmartwychwstania Pańskiego, św. Jozafata ruskiego (12 listopada), nazajutrz po św. Trójcy, święta polskiego*. Ostatni termin już raz starano się w 1678 r. wprowadzić. Najwidoczniej jednak z czasem termin ten przestał funkcjonować¹⁶.

Nad samym Bugiem poza Drohiczynem i Mielnikiem jeszcze lokowano tylko jedno miasto – Niemirów. 31 maja 1616 r. Zygmunt III na prośbę Stanisława Niemiery wystawił przywilej lokacyjny dla miasta Niwicze i określił targu tygodniowego w środę, a 2 jarmarków w święta męczeństwa św. Stanisława Biskupa 8 maja i jesienne przeniesienie relikwii tego świętego 27 września¹⁷. Najwidoczniej handel w tych terminach całkowicie upadł, bo 8 stycznia 1774 r. Stanisław August na prośbę Michała Czartoryskiego kanclerza wielkiego litewskiego, dziedzica Niemirowa nadał kolejny przywilej na zaprowadzenie tam dwóch 2 innych jarmarków – w Zielone Świątki (7 niedziela po Wielkanocy) i nazajutrz po Trzech Królach (7 stycznia). Natomiast targi cotygodniowe miały tam się odbywać w piątki i wtorki¹⁸.

¹¹ AGAD, MK-KK, nr 56, cz. II, s. 62–64; AGAD, Metryka Koronna, Sigillata (dalej cyt. MK-Sigillata), nr 12, k. 384; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 408.

¹² AGAD, MK-KK, nr 56, cz. II, s. 62–64.

¹³ AP Białystok, Ks. grodzka brańska 1640–1641, k. 181v; J. Pabian, *Kalendarz regionalny woj. białostockiego*, Białystok 1938, s. 27.

¹⁴ Centralne Archiwum Akt Dawnych (dalej CAAD) Moskwa, F. 389, op. 1, nr 54, k. 104–170; *Akty litovskoj metriki*, wyd. F. I. Leontoviè, Moskwa 1897, nr 605, s. 94; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 427.

¹⁵ AGAD, ASK, dz. XLVI, nr M-2, t. I, k. 151.

¹⁶ AGAD, MK-KK, nr 79, cz. II, s. 77–78; MK-Sigillata, nr 35, k. 214.

¹⁷ AGAD, MK, nr 158, k. 263–265.

¹⁸ AGAD, MK-KK, nr 37, s. 560–562; Tamże, Sigillata, nr 33, s. 61; AP Białystok, Kamera Wojenna i Domen, nr 155 A, k. 226; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 429.

Ciechanowiec, Siemiatycze, Łosice, Janów Podlaski, Sokołów i Węgrów położone były na trasach drożnych, powracających z Gdańska. Kupcy zbywali tam swoje gdańskie zakupy, ale też wcześniej skupowane tam były artykuły na wywóz do Gdańska. Potrzeba aprowizacji podróżnych decydowała o rękodziele tych miast i podstawowych artykułów tam wymienianych, np. mięs i wędlin, skór, obuwia, tekstyliów itd. W 1645 r. w Rososzy towarami jarmarcznymi były: *rozmaite towary, likwory, wina, małmazje, miód, gorzałka, piwo, sól*¹⁹. Targi w Boćkach, odbywające się m. in. w 1658 i 1682 r. były okazją do sprzedaży drewna, pieczywa, soli tzw. rumówki, soli białej, skór.

10 maja 1505 r., gdy Aleksander Jagiellończyk przenosił miasto Łosice z prawa ruskiego i litewskiego na prawo magdeburskie nadał 4 jarmarki: na św. Jana Chrzciciela 24 czerwca (w 1586 r. odbywał się według kalendarza łacińskiego²⁰), św. Małgorzatę (13 lipca), Wniebowzięcie NMP (15 sierpnia), św. Michała (29 września)²¹. Interesującym jest, że wszystkie z wyznaczonych wówczas terminów grupowały się w okresie letnim. Jarmark *na św. Michała* odbywał się w dniu odpustu, przy jednej z dwu cerkwi łosickich.

Kościół rzymskokatolicki w Łosicach został uposażony dopiero w 1511 r. Jednak wśród wezwań tej świątyni odnajdujemy Wniebowzięcie NMP i św. Jana Chrzciciela. Skoro w tych terminach 6 lat wcześniej wyznaczono jarmarki świadczy o tym, że już wówczas musiała ta katolicka świątynia już funkcjonować. Potwierdza to list króla Zygmunt I z 28 grudnia 1506 r. do namiestnika mielnickiego i łosickiego Hrymalicza (Grzymały) Niemiry, w sprawie plebana hadynowskiego i łosickiego ks. Jerzego, informujący o tym, że król Aleksander Jagiellończyk dał na utrzymanie kościoła łosickiego, który ma być zbudowany w miasteczku Łosicach opłatę od mieszkańców Lachów i Rusinów, po 6 gr z każdej włóki lackiej i 3 gr z każdej włóki ruskiej (licząc w 1 gr po 10 pieniędzy lub 2 półgrosze litewskie). Akcja założenia kościoła w Łosicach była współczesna lokacji miasta i była jej ważnym fragmentem²².

Wzbożono w 1511 r., w związku z królewską fundacją, wezwanie kościoła o św. Zygmunta. Jednak jarmarku w tym terminie nie uruchomiono, widocznie związek z patronem monarchy, nie pozwalał na fakt złączenia terminu odpustu z terminem dorocznego zjazdu handlowego.

Jarmark na Wniebowzięcie NMP wypadł w odpust przy drugiej łosickiej cerkwi Przemyskiej, pw. Zaśnięcia NMP. To ostatnie święto do czasu reformy kalendarzowej i wprowadzenia kalendarza gregoriańskiego w 1582 r. było święto-

¹⁹ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. II, s. 436; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1887, s. 766.

²⁰ AGAD, Ks. grodzka mielnicka, nr 4, k. 1032.

²¹ AGAD, MK-KK, nr 28, s. 708–709; AGAD, KRSW, nr 3195b, k. 303–306.

²² CAAD w Moskwie, F. 389, op. 1, nr 8, k. 148–148v (131–131v); *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Upradymō knyga 8*, Vilnius 1995, nr 173, s. 173.

wane w tym samym dniu i w kościele i w cerkwi. Jednak po 1582 r. już tak nie było. Terminy różniły się wówczas o 10 dni. Tym można tłumaczyć fakt, że 24 marca 1631 r. Zygmunt III nadał na prośbę Łukasza Opalińskiego marszałka wielkiego koronnego starosty łosickiego miastu Łosicom dodatkowy jarmark na świętego Idziego, w dniu 1 września. Termin ten był zbliżony do kiermaszu cerkiewnego, licznie odwiedzanego z racji na znajdującą się w cerkwi słynącą łaskami ikonę Matki Boskiej z Dzieciątkiem²³. Kiedy 20 maja 1689 r. król Jan III nadawał dwa kolejne jarmarki, jeden z terminów w swym przywileju wyraźnie wyznaczył na święto Wniebowzięcia NMP *ruskie*. Drugi termin wyznaczono w *Kwietną niedzielę „ruską”*. Wobec faktu, że niedzielę Palmową jako święto ruchome obchodzono w całkowicie odmiennym terminie w kalendarzu juliańskim i gregoriańskim, a czas przed Wielkanocą to sezon handlowy, wyznawcy unicy musieli w tym terminie zaopatrzyć się w potrzebne artykuły²⁴.

Od zasady – skoncentrowania handlu jarmarcznego w Łosicach w jednym półroczu – wyraźnie odbiega nowy jarmark zaprowadzony przez króla Stanisława Augusta na mocy przywileju z 3 listopada 1779 r. na prośbę starosty łosickiego Tomasa Aleksandrowicza. Termin ten wyznaczono w dniu św. Agnieszki – 21 stycznia²⁵.

W 1551 r. handlowano na łosickich jarmarkach: miodem, *statkami* – *naczyniami drewnianymi*, rybami, śledziami, szklanicami, garncami tzw. białymi, koźmi, bydłem rogatym, baranami, chlebem, mięsem z uboju jałowic, baranów. Handlujący musieli wnosić opłaty po 1 gr od sztuki bydła, tyleż za sprzedaną łopatkę mięsa, po 2 pieniądze od baranów, od każdego koła wozowego – po pieniądzu, od sani po 2 pieniądze²⁶. Szczególnie wiele przynosiły opłaty pobierane od rzeźników. W 1560 r. pisano o pięciu łosickich rzeźnikach: *powinni będą zawsze dnia targowego na urząd dawać za łopatki pieniędzmi od każdego bydłęcia: to jest za wołową i jałowiczą gr 1, za wieprzową gr 5, za barania, cielęcą i kozią po pieniądzy 3, tak i ci którzy ze wsi z mięsem przyjeżdżać będą, płacić mają, począwszy od dnia św. Bartłomieja aż do mięsopust, czyli od 24 sierpnia do trzech ostatnich dni Zapustów przed Popielcem*²⁷. Z powyższego wyraźnie wynika, że miasto Łosice było od samego początku ważnym centrum handlu mięsem i bydłem. Z terminarza, gdy rzeźnicy miejscowi mieli płacić uzyskujemy odpowiedź dlaczego w mieście nie było terminów późnojesiennych, zimowych i wczesnowiosennych jarmarków. Ten okres zarezerwowany był głównie dla miejscowego cechu rzeźników, który wnosił opłaty do skarbu królewskiego, dlatego monarcha nie nadawał kolidujących z nimi terminów jarmarków. Łosicki cech rzeźni-

²³ AGAD, KRSW, nr 3195b, k. 303–306.

²⁴ S. Alexandrowicz, *Zarys dziejów Łosic (XII–XVIII wiek)*, [w:] *Łosice 1264–1966*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1969, s. 21, 27.

²⁵ AGAD, MK-KK, nr 59, cz. II, s. 129–130; AGAD, MK-Sigillata, nr 34, . 149; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 432.

²⁶ AGAD, ASK, dz. LVI M 2, t. I, k. 80v.

²⁷ AGAD, ASK, dz. LVI, M 2, t. I, k. 146v-147.

czy posiadał dokument króla Zygmunta III z 1596 r.²⁸ Z czasem asortyment zmieniał się. W 1569 r., wraz z inkorporacją Podlasia, w tym i Łosic do Korony Polskiej zaczęły obowiązywać prawa koronne. W miastach Korony Polskiej istniała instytucja wolnic na handel mięsem i pieczywem²⁹. W 1701 r. głównymi przedmiotami łosickich targów były: sól, wyroby rzemieślnicze, owies i inne ziarna. To dochody z ich sprzedaży składały się głównie na opłaty targowego³⁰.

Cotygodniowe targi w styczniu 1581 r. odbywały się w Łosicach w soboty³¹. 8 marca 1631 r. przywilej Zygmunta III określał termin cotygodniowego łosickiego targu na środę. Powtórzył to w swym przywileju z 1689 r. król Jan III³².

Następowało stałe zagęszczenie osad, w których odbywała się wymiana. W 1496 r. Aleksander Jagiellończyk nadając miastu Mokobodom miejskie prawo chełmińskie ustanowił tam poniedziałkowy targ oraz wyznaczył dwa doroczne jarmarki. 9 sierpnia 1510 r. król Zygmunt I na życzenie właściciela miasta Jana Litawora Chreptowicza przeniósł targi z poniedziałków na soboty, pozostawiając terminy jarmarków bez zmian, ale za to z bardzo precyzyjnie określonymi terminami³³.

17 kwietnia 1730 r. nadane zostały jarmarki miasteczku Janów Biskupi, w województwie podlaskim położonemu, w dobrach stołowych biskupów łuckich³⁴.

Innym przykładem może służyć Miedzna, lokowana jako miasto w 1522–1531 r. Król Zygmunt III nadał tam w 1630 r. prawo do 4 jarmarków rocznie i targów dwa razy w tygodniu³⁵. W 1690 r. Jan Butler potwierdził używanie prawa magdeburskiego i przywileje miasta Miedzny *także targi w niedzielę i wtorek i jarmarki cztery, podług przywilejów dawnych* na św. Stanisława (8 maja), św. Annę (26 lipca), Przeniesienie Relikwii św. Stanisława (27 września) i św. Mikołaja (6 grudnia)³⁶. Dokument potwierdził 24 kwietnia 1710 r. kolejny władca król August II³⁷. 7 lutego 1788 r. Stanisław August przychyłając się do prośby Marii z Markowskich Butlerowej starościny preńskiej pozwolił

²⁸ AGAD, Zb. dok. papierowych, nr 2300.

²⁹ Por. M. Haubrichówna, *Wolnice czyli wolne targi w miastach polskich do końca XVII wieku*, „Roczniki Dziejów Społeczno-Gospodarczych”, t. IV za rok 1935, Lwów 1936.

³⁰ AGAD, MK-KW, nr 220, k. 195.

³¹ AGAD, Księga grodzka mielnicka, nr III, k. 111.

³² AGAD, KRSW, nr 3195b; Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, Akta Konsystorza Janowskiego, nr 168 D, k. 33.

³³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Upradymø knyga 8*, Vilnius 1995, nr 619, s. 459–460.

³⁴ AGAD, MK-Sigillata 22, k. 42v.

³⁵ Archiwum Diecezjalne w Drohiczyń, Apar. Miedzna, nr XII/V–1820; Ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej*, Drohiczyń 1866, s. 11.

³⁶ AD Drohiczyń, AP Miedzna, nr XII/V, s. 2; Ks. E. Borowski, *Sanktuarium Matki Bożej w Miedznej*, Drohiczyń 1996, s. 11.

³⁷ AGAD, MK-KK, nr 88, cz. II, s. 6–7; MK-Sigillata, nr 38, k. 24v.

targom odbywać się co wtorek, jednak jarmark z dnia św. Anny (26 lipca) przeniesiono na dzień św. Bartłomieja (24 sierpnia). Inne trzy terminy jarmarków w Miedznej król pozostawił w swym dawnym terminie: św. Mikołaja (6 grudnia), św. Stanisława (8 maja) i wigilię Zwiastowania NMP (24 marca), ostatni z nich ponadto był terminem odpustu w miejscowym kościele. Widzimy, że w 2. poł. XVIII w. jarmarki odbywały się raz w kwartale każdego roku. W „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego” stwierdzono: *Targi i jarmarki w Miedznej nie odbywały się, mimo, że były zagwarantowane przywilejami z powodu bliskości innych miast*³⁸.

Wobec osłabienia ruchu handlowego i zagęszczania sieci targowisk starano się zwielokrotnić liczbę odbywających się jarmarków. Wobec liczebności Rusinów-unitów zamieszkujących tereny południowego Podlasia, prócz kalendarza gregoriańskiego, zwanym powszechnie kalendarzem łacińskim lub polskim, aktualnym były jarmarki według kalendarza juliańskiego, zwanego też ruskim. W Międzyrzeczu Podlaskim od 1486 r. odbywały się jarmarki w terminach: Św. Mikołaja Cudotwórcy (6 grudnia, patrona kościoła farnego, ale też patrona kupców), przeniesienie relikwii św. Mikołaja (2 maja) i Stary Zapust, tj. Matkę Boską Gromniczną (2 lutego). W 1664 r. odpusty te odbywały się według kalendarza juliańskiego. Z kolei kiedy 23 marca 1775 r. Stanisław August potwierdzał terminy dawnych kontraktów, zaznaczył, że oba jarmarki na św. Mikołaja mają w Międzyrzeczu odbywać się według kalendarza rzymskiego. Jedyne jarmark na Stary Zapust pozostawiono według kalendarza ruskiego³⁹. Również wprowadzili tam nowe terminy: król August II 7 sierpnia 1701 r. – na św. Idziego Opata (1 września), 12 listopada 1740 r. August III – na święta Trzech Króli (6 stycznia), Wniebowzięcie NMP (15 sierpnia) i św. Michała Archaniola (29 września), wszystkie z nich wyznaczane według kalendarza łacińskiego, a także Stanisław August 1 czerwca 1789 r. na św. Jakuba (15 marca), św. Idziego opata⁴⁰.

Najbardziej popularnym terminem cotygodniowych targów w XVII w. stała się niedziela. Kiedy w 1643 r. Janusz Radziwiłł potwierdzał prawa mieszczan w Orli stwierdził: *acz według przywileju miały się targi we srodę, jednak zwyczaj u terażniejszego natenczas nie odmieniając, pozwalam, aby z dalszej woli mojej w niedziele odprawowane były*. Nadal w 1730 i 1731 r. odbywały się w tym terminie⁴¹. W Siemiatyczach do 1746 r. w niedziele sprzedawano i kupowano: skóry wołowe, kozłe, jałowicze, wypustkowe, łój, wosk, obuwie z safianu, obuwie ze skóry czarnej, tj. jałowiczej, buty czarne, garnki.

³⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. IV, s. 334.

³⁹ P. Aleksandrowicz, *Miasto Międzyrzec*, „Rocznik Międzyrzecki” t. II, s. 59 i 70; AGAD, MK-KK, nr 55, cz. II, s. 182–183; MK-Sigillata, nr 32, k. 337v.

⁴⁰ AGAD, MK-Sigillata, nr 25, k. 113.

⁴¹ AGAD, Arch. Radz, dz. XXIII, nr 105, cz. I, s. 5 i 126.

Starano się o rozgraniczenia handlu świątecznego. W 1645 r. Zbigniew Firlej dziedzic Rososza na prośbę mieszczan ponawiając prawa magdeburskie i inne wolności miasta, wobec faktu, że dawne akta spłonęły w 1640 r. spalone przez Lisowczyków, stwierdził: *jarmarki – przywilejem króla – nadane, także targi – w poniedziałek – potwierdzam*⁴².

W Sokołowie Podlaskim w 1660 r. targi odbywały się we czwartki⁴³. 7 czerwca 1761 r. Stanisław August wznowił i nadał 10 jarmarków: (Nowy Rok – 1 stycznia, św. Macieja – 24 lutego, Zwiastowania NMP – 25 marca, Wniebowstąpienie Chrystusa, Boże Ciało, czwartek na zakończenie oktawy Bożego Ciała, św. Małgorzaty – 13 lipca, św. Rocha – 16 sierpnia, św. Michała Archanioła – 29 września, Matki Boskiej Opieki czyli Pokrowy, według kalendarza ruskiego – 1 października, (a więc 14 października według kalendarza polskiego) i dwa cotygodniowe targi w czwartki i niedziele⁴⁴. Termin czwartkowy utrzymał się tam aż po dzień dzisiejszy.

Karol Józef hr. Odrowąż Siedlnicki wojewoda, podlaski wielki litewski wyjednał przywilej na zaprowadzenie jarmarków w założonym przez siebie miasteczku we wsi Kozierady, zwanemu Konstantynów. Dokument lokacyjny użytko miasteczko 8 stycznia 1761 r.

9 sierpnia 1510 r. król Zygmunt I zatwierdził terminy dla 2 zaprowadzonych przy lokacji 1496 r. miasta Mokobód. Były to święta: Dziesięciu Tysięcy Męczenników, 3 dni przed Narodzeniem Św. Jana Chrzciciela (22 czerwca) i św. Jadwigi – 15 października⁴⁵. 3 sierpnia 1774 r. Stanisław August Poniatowski nadał przywilej na zaprowadzenie w miasteczku Mokobody 8 jarmarków według kalendarza łacińskiego. Były to: nazajutrz po św. Macieju (25 luty), czwartek przed Niedzielą Kwietną, najbliższy poniedziałek po św. Jakubie Apostole (1 maja), wigilię św. Piotra i Pawła (27 czerwca), wigilię św. Mikołaja (5 grudnia) oraz pierwsze *czwartki po nowiu czerwca, lipca i października*⁴⁶.

Przy granicy z Mazowszem Stanisław Korczewski w 1486 r. osadził miasto Mordy, a 16 maja 1488 r. wystarał się o nadanie mu chełmińskich praw miejskich na wzór Węgrowa⁴⁷. Aleksander Jagiellończyk nadał w 1505 r. Stanisławowi Hlebowiczowi prawo odbywania 4 dorocznych jarmarków i 1 cotygodniowego targu. Były to dwa jarmarki już wcześniej ustanowione i odbywające się tam przed 1505 r. – na św. Michała Archanioła (29 września) i św. Leonarda Wyznawcy (6 listopada) oraz dwa nowe na św. Idziego (1 września) i ruchome święto Wniebowstąpienie. Z trzech jarmarków aż trzy miały odbywać się jesie-

⁴² M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. II, s. 436; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IX, Warszawa 1887, s. 766.

⁴³ A. J. Chrapowicki, *Diariusz*, cz. I, Warszawa 1978, s. 221.

⁴⁴ AGAD, MK-KW, nr 232, k. 501v-505v; MK-Sigillata, nr 27, s. 523.

⁴⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8*, Vilnius 1995, nr 527, s. 379–380

⁴⁶ AGAD, MK-KK, nr 52, cz. II, s. 287–288; Tamże, Sigillata, nr 32, k. 284v.

⁴⁷ AGAD, Kapicjana, nr 7, s. 380–383.

nią, w bardzo bliskich terminach. Jan Kazimierz zatwierdził stary dokument króla Aleksandra w dniu 28 lutego 1652 r. Hlebowiczowie mieli w Mordach ustanowioną komorę celną i pobierali myto. Skarżeni o to przez księżną mazowiecką *na co oni odpowiedzieli, że od dawna mają na to przywilej*. W 1580 r. w mieście działało 11 przekupniów i 6 prasolów, a ci ostatni handlowali solą. 8 grudnia 1684 r. Jan III nadał dziedzicowi mordzkiemu Stanisławowi Godlewskiemu podstolemowi nurskiemu przywilej zezwalający na 5 jarmarków: św. Agnieszki Dziewicy i Męczenniczki (21 stycznia), św. Kazimierza Wyznawcy (4 marca), św. Michała Archanioła (29 września), św. Marcina Biskupa (11 listopada). Te miały odbywać się według kalendarza gregoriańskiego. Piąty z jarmarków miał miejsce na św. Grzegorza Męczennika (22 marca) i odbywał się według kalendarza juliańskiego. Król też nadał 2 targi tygodniowo, zapewne w niedziele i czwartki⁴⁸.

Wymiana handlowa w dawnych czasach miała się odbywać jedynie w miastach. Jednak Podlasie było regionem, w którym licznie występowały targowiska wiejskie. Były to osady, które zyskiwały królewskie zezwolenie na targi i jarmarki, mimo że nie posiadały praw miejskich, nie zamieszkiwała w nich ludność posługująca się prawem miejskim.

Już w 1577 r. na kiermaszu przy cerkwi św. Trójcy w Jabłoni Lackiej sprzedawano: bydło, sukno, piwo, miód i inne towary⁴⁹.

W 1635 r. przywilej na targi zyskała Paprotna⁵⁰. Nieciecz dysponowała nadaniem targów z 1649 r.⁵¹ Sterdynia uzyskała królewski przywilej na targi w 1659 r.⁵² Jeszcze w 1722 r. występowała jako wieś targowa, a już od 1737 r. jako miasto. 29 stycznia 1731 r. uzyskała prawa na jarmarki⁵³.

20 lipca 1660 r. król Jan Kazimierz nadał przywilej na jarmarki we wsi biskupa łuckiego Skrzyszewo, z targiem tygodniowym. Jednocześnie monarcha dał inny przywilej poddanym zamieszkałym w tej wsi na 4 lata wolne od podatków. W 1724 r. bp Stanisław Rupniewski otrzymał od Augusta II przywilej na lokację miasta⁵⁴.

W 1661 r. prawa na 2 jarmarki i 1 targ uzyskały Przesmyki⁵⁵.

7 lipca 1708 r. prawa targowe uzyskał położony w ziemi drohickiej Grodzisk. W 1772 r. na prośbę Aleksandra Ossolińskiego król Stanisław August *odnowił dawne jarmarki i przydał trzy nowe w miasteczku Grodzisk*. Terminami wy-

⁴⁸ AGAD, KRSW, nr 3195c; W. Łopatecki, *Dzieje miasta i parafii Mordy do połowy XIX w.*, Białystok 2001 (praca magisterska pod kierunkiem S. Alexandrowicza i J. Maroszka).

⁴⁹ AWAK, t. 33, nr 81, s. 84; S. Alexandrowicz, *Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu*, „Rocznik Białostocki”, t. I, 1961, s. 97.

⁵⁰ AD Siedlce, nr 253.

⁵¹ AGAD, MK-KW, nr 192, k. 58-58v; AP Białystok, Kamera Wojenna i Domen, nr 155a, k. 223.

⁵² AGAD, MK-Sigillata, nr 1, s. 237; J. Maroszek, *Targowiska wiejskie w Koronie Polskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Białystok 1990, s. 237.

⁵³ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. II; *Opis 815 rękopisów*, nr 217[4012]

⁵⁴ AGAD, MK-Sigillata, nr 3, k. 91.

⁵⁵ AGAD, MK-Sigillata, nr 3, k. 276, nr 6, k. 82.

znaczonymi były: wigilia Trzech Króli (według kalendarza ruskiego) i wigilia Wniebowzięcia NMP (według kalendarza ruskiego)⁵⁶. 13 lutego 1800 r. stwierdzono, że w Grodzisku odbywały się jarmarki wcale nie w terminach wyznaczonych przez króla w 1776 r., a w niedzielę Wstępną Wielkiego Postu. Przeniesienie relikwii św. Mikołaja (w maju), św. Marcina (11 listopada), św. Jerzego (23 kwietnia), św. Piotra i Pawła (28 czerwca) i św. Mikołaja (6 grudnia)⁵⁷. Jeszcze w 1900 r. odbywały się owe 3 doroczne jarmarki grodziskie⁵⁸, a w okresie międzywojennym cotygodniowy targ odbywał się we wtorek⁵⁹.

16 lutego 1716 r. August II nadał Antoniemu Butlerowi staroście preńskiemu zezwolenie na odbywanie jarmarków we wsi Sarnakach⁶⁰. 13 grudnia 1754 r. król August III, na prośbę kolejnego dziedzica Łukasza Aleksandra Butlera starosty mielnickiego wyniósł Sarnaki do rzędu miast z 6 jarmarkami do roku (z *potwierdzeniem dawniejszych i przydaniem nowych jarmarków*)⁶¹.

W 1748 r. prawo na targi uzyskała wieś Korczew⁶².

W drohiczyńskim wykazie ksiąg ziemskich spotykamy w księdze nr 31 zapis: *Litterae Sacre Regiae Maiestatis super nundinae et foralia villae Gródek concessae*⁶³.

Kosów Lacki nigdy nie uzyskał przywileju na posługiwanie się prawem miejskim, czyli przywileju lokacyjnego, mimo tego w 1723 r. po raz pierwszy został nazwany miastem. 16 listopada 1726 r. Kosów Lacki uzyskał przywilej na targi i jarmarki⁶⁴. 28 marca 1778 r. król Stanisław August nadał 4 doroczne jarmarki i 2 cotygodniowe targi – we wtorki i piątki⁶⁵.

3 sierpnia 1774 r. Stanisław August dał dziedzicowi Rudki w ziemi drohiczej przywilej na 10 jarmarków według kalendarza łacińskiego: w dzień św. Fabiana i Sebastiana (20 stycznia), poniedziałek po niedzieli Wstępnej Wielkiego Postu, czwartek po niedzieli Przewodniej (pierwszej niedzieli po Wielkiej Nocy), czwartek po Zielonych Świątkach, nazajutrz po św. Janie Chrzcicielu (25 czerwca), nazajutrz po św. Jakubie Apostole (26 lipca), pierwszy poniedziałek po Wniebowzięciu NMP (poniedziałek po 15 sierpnia), nazajutrz po św. Szymonie i Judzie (29 października), w wigilię św. Katarzyny (24 listopada), w wigilię św. Tomasza Apostoła. (20 grudnia)⁶⁶.

⁵⁶ AGAD MK-KK nr 50, cz. II, s. 140–141; MK-Sigillata, nr 32, k. 171; AP Białystok, Kamera Wojenna i Domen, nr 155a, k. 226.

⁵⁷ Tamże, nr 2600, k. 69–69v.

⁵⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, T.XV, Warszawa 1900, s. 537.

⁵⁹ M. Orłowicz, s. 186.

⁶⁰ *Opis 815 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasińskich*, opr. F. Pułaski, nr 217 [4012].

⁶¹ Tamże, nr 218 [4013]; AGAD, MK-Sigillata, nr 27, s. 337–338; *Słownik geograficzny...*, t. X, s. 317.

⁶² AGAD, MK-Sigillata, nr 28, s. 96.

⁶³ Archiwum Państwowe w Krakowie, Zbiór Zygmunta Glogera, nr 36, s. 4.

⁶⁴ AGAD, MK-Sigillata, nr 20, k. 103v.

⁶⁵ AGAD, MK-KK, nr 58, cz. II, s. 15–16

⁶⁶ AGAD, MK-KK, nr 52, cz. II, s. 285–287; MK-Sigillata, nr 32, k. 284–284v; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 420.

Część z tych osad zamieszkiwali Żydzi, posiadający tam swoje przykahalki. Byli to Żydzi zwani „parafianami”, przynależni do gmin–kahalów w Siemiatyczach, Ciechanowcu, Węgrowie, Międzyrzeczu Podlaskim. Właścicielom ziemskim wystarczał przywilej na handel i nie starali się o prawa miejskie, ani o osadników-mieszczan chrześcijan. W XVII–XVIII w. na Podlasie napływały nowe fale osadników żydowskich, uchodźców przed prześladowaniami w Niemczech, Rosji, Austrii i Prusach. Do osadnictwa w starych ośrodkach – miastach nie dopuszczały ich tamtejsze „klany kahalne” monopolizujące źródła dochodów. Nie wpuszczały ich miasta królewskie wyjednujące u monarchów przywileje *de non tolerandis Iudeis*. Nowe fale osadnictwa żydowskiego szukały więc schronienia we włościach szlacheckich i poświętnych kościelnych. Ok. 1667 r. jeden z najpotężniejszych kahalów – tykociński, skarżył się na nowych osadników do sejmu Żydów Korony Polskiej – Waadu, na co uzyskał odpowiedź: *a teraz wtargnęli nowi przybysze w ich granice, okrążyli ze wszystkich stron, oblegają ich tak, że kahał tykociński z powodu przybyszów nie ma możliwości zdobywania żywności. Waad zezwolił by kahał tykociński uważał na ludzi zamieszkałych we wszystkich wsiach Podlasia, a niemitych im mogą ścigać i usuwać*⁶⁷.

Osadą targową były m.in. Ostrożany. 8 grudnia 1752 r. król polski August III, na prośbę Ignacego Ciecierskiego stolnika drohickiego ustanowił 8 jarmarków *in oppido Ostrożany*. Terminami tych zjazdów miały być: Trzech Króli (6 stycznia), Zwiastowanie NMP (25 marca), Popielec, św. Wojciecha Męczennika (23 kwietnia), niedziela św. Trójcy, Boże Ciało, Wniebowzięcie NMP (15 sierpnia), Narodzenie NMP (8 września)⁶⁸. Ostrożany były sanktuarium maryjnym. Trzy terminy jarmarków w święta Matki Boskiej wypadały w dni odpustów kościelnych.

Tak było w Kosowie. 16 listopada 1726 r. miało miejsce nadanie królewskie Antoniemu Zaleskiemu łowczemu drohickiemu jarmarków i targów tygodniowych *w mieście Kossów w woj. podlaskim*⁶⁹. 28 marca 1778 r. Stanisław August ponownie nadał tam Franciszkowi Kossowskiemu 2 targi w tygodniu i 4 doroczne jarmarki. Miały się odbywać 2 lipca i 2 października, 19 marca i trzydniowy 15–17 maja⁷⁰.

Od 8 stycznia 1542 r. w Siemiatyczach targi odbywały się w czwartki i dorocznie 3 jarmarki, św. Stanisława (8 maja), Wszystkich Świętych (1 listopada)⁷¹. W 1580 r. wzięto tam podatek państwowy zwany „poborem” od mieszczan łosickich – od 3 koni kupieckich i od 1 garncarza⁷². 8 sierpnia 1722 r.

⁶⁷ A. Gawurin, *Dzieje Żydów w Tykocinie 1522–1795* (maszynopis Żydowskiego Instytutu Historycznego, nr 37), s. 43.

⁶⁸ AGAD, Zbiór dokumentów papierowych, nr 1877; MK-Sigillata, nr 27, s. 273.

⁶⁹ AGAD MK-Sigillata, nr 20, k. 103 v.

⁷⁰ AGAD, Metryka Koronna, Ks. Kanclerskie, nr 58, cz. II, s. 15–16; AGAD, MK-Sigillata, nr 34, k. 64.

⁷¹ AGAD, Kopicjana, nr 31, s. 189–194; AP Białystok, Kamera..., nr 1364; J. Maroszek, *Siemiatycze jako ośrodek dóbr ziemskich w XV–XVIII w. (do 1801 r.)*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, Warszawa 1989, 17–18.

⁷² AGAD, Księga grodzka brańska, nr III, k. 294.

August II nadał *jarmarki tygodniowe dwa*⁷³. 8 czerwca 1757 r. August III dał Janowi Jabłonowskiemu wojewodzie braclawskiemu kolejny przywilej na jarmarki w Siemiatyczach. Pewnie dotyczył on dodania nowego jarmarku na św. Macieja – 24 lutego i zatwierdzenia dawnych terminów. „Gazeta Warszawska” z 24 lutego 1776 r. informowała: *Donosi się publice, jako podług dawnych przywilejów w dobrach dziedzicznych księżnej JM z księżąt Sapiehów Jabłonowskiej, w województwie podlaskim ziemi drohickiej będących Siemiatyczach dwa jarmarki teraz są odnowione: jeden na św. Maciej, w lutym [24 lutego], drugi na św. Kajetana, w sierpniu [7 sierpnia], przypadają, na które wszystkich kupców krajowych i zagranicznych zapraszają i onym wszelkie bezpieczeństwo od agramacji i wolność w handlu, na wszelkie gatunki towarów, z wygodnemi składami, stajniami etc. etc. upewnniają*⁷⁴. 16 maja 1789 r. Stanisław August na prośbę Anny z Sapiehów księżnej Jabłonowskiej wojewodziny braclawskiej nadał miastu Siemiatyczom 4-niedzielny jarmark zaczynający się na św. Annę⁷⁵.

W 1746 r. tamtejsi księża misjonarze podpisali umowę z miejscowym kahałem żydowskim o przeniesieniu handlu z niedziel na czwartek: *Punkta dla kahału siemiatyckiego postanowione, według których sprawować się i rządzić wszyscy Żydzi powinni zaznaczały: Jako już wiadomo mojej takowej woli, że targi niedzielne przenoszą się na czwartek, tak mają starania Żydzi kahału siemiatyckiego przykładać, aby wszelkich w okolicy mieszkających Siemiatycz do tego zachęcali, żeby się zgromadzali na targi czwartkowe, co się im przykazuje pod osobliwą karą i łaską, a jeżeliby czego nie przedali w czwartek, tedy i w piątek wolno targować. Dlaczego odtąd w niedzielę każdą nie powinni kupować, choćby i ludzie na targi przyjeżdżali ze zbożem, z drwami, i z inszemi towarami. Także kramów i jatek otwartych, jako też publicznego przedawania towarów różnych i inszych rzeczy nie pozwalam, choćby żeby kto z podróżnych kupić czego potrzebował, tedy nie w kramie, ani publicznie, ale w domu, prywatnie, przedać ma. Secundo. Cokolwiek zaś tyczą się rzeczy różnych do pożywienia i posiłku ludzkiego należących – tych bowiem dla wygody podróżnych, przejeżdżających, wolne przedawanie w niedziele i święta przez cały dzień pozwala się, tylko, żeby nie publicznie, tak na rynku miejskim, jako i szkolnym – przed szkołą – ale tylko po domach prywatnie i jeżeliby kto z podróżnych kazał przynieść sobie do gospody. Jeżeli czwartek wypadł w uroczyste święto (Boże Narodzenie, Wniebowstąpienie Pańskie, Boże Ciało, Wniebowzięcie NMP, Świętego Michała Archaniola i inne, targ miał zaczynać się od godz. 12 w południe⁷⁶. Ponownie w 2 poł. XVIII w. Anna księżna Jabłonowska starając się o skasowanie handlu niedzielnego wyznaczyła poniedziałek na targ w Siemiatyczach. Jeszcze w 1889 r. odbywały się tam targi w poniedziałki i czwartki⁷⁷.*

⁷³ AGAD, MK-Sigillata, nr 20, k. 19v.

⁷⁴ „Gazeta Warszawska”, suplement, nr 16 z 28 II 1776.

⁷⁵ AGAD, MK-KK, nr 90, s. 94–95; Tamże, Sigillata, nr 37, k. 57v.

⁷⁶ AD Drohiczyn, Apar. Siemiatycze, Kopiarz dokumentów kościoła par., s. 64–65.

⁷⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. X, s. 542.

Prawo do odbywania w Węgrowie dwóch jarmarków otrzymał Marcin Oborski, w latach przed 1629–1669 starosta węgrowski⁷⁸. 18 czerwca 1671 r. król Michał nadał do dawnych jarmarków jeden nowy⁷⁹. 11 listopada 1786 r. Stanisław August nadał dziedzicowi Aleksandrowi Ossolińskiemu przywilej na 4 jarmarki: – św. Agnieszki (21 stycznia), św. Filipa i Jakuba (1 maja), na święto Portiunculi (2 sierpnia) i św. Piotra z Alkantary (19 października)⁸⁰. Dwa ostatnie jarmarki pozostawały w bliskim związku z odpustami w kościele franciszkańców-reformatów węgrowskich.

Jeszcze w 1830 r. proboszcz z Wysokiego Mazowieckiego donosił biskupowi sejneńskiemu, że w Wysokim dwa odbywające się jarmarki pozostają w sprzeczności z terminami świąt. Były to jarmarki na Trzech Króli (6 stycznia) i Narodzenie NMP (8 września), na które przybywa po 4 tys. osób⁸¹. Wcześniej 7 stycznia 1723 r. miasto to uzyskało przywilej na jarmarki⁸². 24 maja 1780 r. Stanisław August dał Andrzejowi Piotrowskiemu przywilej na 4 jarmarki w jego miasteczku Wysokie w ziemi drohickiej⁸³.

W Mielniku, w 1501 r. wyznaczono termin cotygodniowego targu na sobotę, w 1584 r. targ odbywał się tam we wtorek⁸⁴. 1 lipca 1785 r. miasto otrzymało od króla Stanisława Augusta akt zezwalający na targi w każdy wtorek⁸⁵.

W Rudce 3 kwietnia 1785 r. targ nadal odbywał się w niedzielę⁸⁶.

Zwiększany wymiar pańszczyzny w XVII i XVIII stuleciu pozostawiał ludności wiejskiej nieliczne dni wolne. Takim dniem była niedziela. Katolików obu obrządków obowiązywała bytność na niedzielnych nabożeństwach, a potrydenci Kościół trwał na stanowisku, by parafianie w tym dniu uczestniczyli w liturgii mszy św. w świątyniach parafialnych. Targowiska wiejskie i miejskie zlokalizowane były na placach przykościelnych, czy też przycerkiewnych. Dodatkowo na wyznaczanie niedzieli na termin cotygodniowych targów wpływali Żydzi. Unikanie targów piątkowych, a przede wszystkim sobotnich podyktowane było żydowskimi względami rytualnymi. W 1775 r. sejm na życzenie papieża przeniósł święta z dni powszechnych na niedzielę. Wówczas przywileje królewskie najczęściej wyznaczały poniedziałek jako dzień targowy, nie zaś sobotę, bardziej nadającą się do wymiany handlowej, umożliwiającą zaopatrzenie na dzień świąteczny.

⁷⁸ Centralne Archiwum Historyczne w Wilnie, F. 459, nr 2815

⁷⁹ AGAD, MK-Sigillata, nr 11, k. 170v.

⁸⁰ AGAD, MK-KK, nr 78, s. 197–198; Tamże, Sigillata, nr 36, k. 41v; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 418.

⁸¹ W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 242.

⁸² AGAD, MK-Sigillata, nr 20, k. 44.

⁸³ AGAD, MK-KK, nr 37, s. 936–937; Tamże, Sigillata, nr 33, s. 141; AP Białystok, Kamera Wójcicka i Domen w Białymstoku, nr 155a, k. 226. M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. III, s. 420.

⁸⁴ AGAD, Księgi grodzkie mielnickie, t. III, k. 485.

⁸⁵ AGAD, MK-KK, nr 79, cz. II, s. 77–78. Już w latach 80-tych XVI w. spotykamy liczne wzmianki o targach zbożowych w Mielniku, poprzedzających spław do Gdańska. Zob. AGAD, Księgi grodzkie mielnickie, t. III, k. 460.

⁸⁶ AD Drohiczyn, Apar. Brańsk, Księga protokołów sądu miejskiego brańskiego 1779–1789.